

Eines i criteris per a l'ús de la toponímia no catalana en català

MAR BATLLE (INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS)

Aquest article pretén donar resposta a alguns dels dubtes més freqüents que tenen els correctors quan s'enfronten a un text que conté topònims no catalans. La gestió d'aquests topònims en català no és una tasca fàcil, ja que provenen de llengües molt diverses i no és possible aplicar un únic criteri. A més, en l'elecció de la forma caldrà tenir en compte l'adequació d'aquesta al context d'ús: les formes aptes per a un ús públic més general (mitjans de comunicació, literatura, cartografia escolar, agències de viatges, retolació de carrers, entrades d'enciclopèdies, etc.) no han de coincidir necessàriament amb les que apareixen en un ús oficial, o de caràcter científic, com publicacions especialitzades o acadèmiques, o en l'àmbit internacional.

En conjunt podríem dir que existeixen tres grans grups de topònims fora de l'àmbit lingüístic català: la toponímia aranesa, la toponímia de l'Estat espanyol i la toponímia estrangera provinent d'altres països. En tots tres grups trobem formes resultants de l'adaptació al català de topònims no catalans, com *Viella* (*Vielha*), *Saragossa* (*Zaragoza*) o *Copenhaguen* (*København*), anomenades exònims. És habitual que al llarg de la història una llengua faci aquestes adaptacions, especialment amb les llengües amb què té (o ha tingut) més relació. Tanmateix, si en català no existeixen aquestes adaptacions s'han d'utilitzar les formes pròpies de la llengua d'origen, d'acord amb les recomanacions del Grup d'Experts en Noms Geogràfics de les Nacions Unides (GENUNG), que desaconsellen l'ús de formes adaptades que no tenen un ús prou consolidat, la creació de noves formes adaptades i la recuperació de formes adaptades antigues que han caigut en desús.

Toponímia aranesa

En funció de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, «els topònims de Catalunya tenen com a única forma oficial la catalana, d'acord amb la normativa lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans, excepte els de la Vall d'Aran, que tenen l'aranesa». A Catalunya hi ha dues llengües oficials, el català i l'aranès, de manera que quan parlem de formes oficials hem de fer servir estrictament les catalanes per als topònims catalans i les araneses per als topònims aranesos. Per a la toponímia de Catalunya, tant catalana com aranesa, l'obra de referència és el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*; i per als topònims de la Catalunya del Nord l'obra de referència és el *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*. Ambdues obres inclouen la transcripció fonètica dels topònims per a facilitar-ne la pronúncia correcta¹.

1. *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona 2009 (www.gencat.cat/toponimia/nomenclator/); *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*, Institut d'Estudis Catalans / Universitat de Perpinyà, Barcelona 2007 (<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000044/00000018.pdf>).

Tanmateix, en català hi ha topònims aranesos que tenen forma en català, com *Vall d'Aran* (en aranès, *Val d'Aran*) o *Viella* (en aranès, *Vielha*). En un ús estrictament oficial, farem servir només les formes araneses, però en altres àmbits podem utilitzar també la forma tradicional en català, de la mateixa manera que fem servir *Londres* i no *London*. En aquests àmbits la tria d'una forma o altra dependrà del tipus de text, més o menys divulgatiu, i també del criteri personal de l'autor. Per exemple, hem observat que certs mitjans de comunicació en català trien sempre les formes araneses i uns altres trien les formes adaptades al català si tenen tradició d'ús.

Toponímia d'àmbit estatal

En el conjunt de l'Estat espanyol s'han format adaptacions de topònims per diversos motius (històrics, d'importància cultural d'un lloc, etc.) en les diverses llengües que existeixen. Així en català fem servir *la Corunya* (*A Coruña*), *Lleó* (*León*), *Saragossa* (*Zaragoza*), *Casp* (*Caspe*), *Alcanyis* (*Alcañiz*), *Còrdova* (*Córdoba*) o *Andalusia* (*Andalucía*); en basc existeixen les formes adaptades *Aragoi* (*Aragón*), *Bartzelona* (*Barcelona*),

Errioxa (La Rioja) o Madril (Madrid); i en gallec utilitzen les formes Alacante (Alacant), Cidade Real (Ciudad Real), Guipúscoa (Gipuzkoa), Xaén (Jaén) o Xirona (Girona).

Els exemples acabats d'esmentar corresponen a adaptacions fetes entre llengües que no estan en contacte, és a dir, que no han de conviure juntes en un únic espai (territori o regió). No obstant això, en el conjunt de l'Estat espanyol el cas més abundant és el de les llengües en contacte, en què una llengua pròpia d'una determinada zona ha de conviure amb el castellà. En aquests casos la regulació de l'ús de la forma pròpia i de la forma provinent del castellà ve donat per la legislació, que no és igual per a tot l'àmbit estatal, ja que en unes zones (València o el País Basc) es poden oficialitzar totes dues formes i en d'altres (Galícia o Catalunya) només s'oficialitza la forma en la llengua local. En tot cas, la pràctica habitual és distingir entre usos formals o oficials i altres usos. En el primer cas cal emprar les formes oficials i en el segon es poden emprar les oficials o les formes adaptades, en funció de l'adequació del text al lector o del criteri personal de l'autor.

A Catalunya, en general se solen utilitzar només les formes oficials en català de la toponímia catalana, fins i tot en textos escrits en castellà. Més enllà d'un ús oral col·loquial, difícilment trobarem formes com *Gerona* o *Lérida*. En canvi, a Madrid o Andalusia és habitual trobar aquestes formes en àmbits no oficials, que és un ús similar al de les formes *Viella* i *Vall d'Aran* o *Londres* i *Copenhaguen* en català.

Toponímia estrangera: criteri general

A diferència del que s'esdevé amb la toponímia de Catalunya, l'ús de la qual està regulat per la legislació corresponent, no existeix una legislació que reguli l'ús dels topònims estrangers en català. Hi ha, però, unes recomanacions del GENUNG que és convenient de tenir en compte a l'hora de gestionar l'ús de la toponímia exògena en textos catalans.

Aquestes recomanacions es poden resumir de la següent manera. En un ús públic d'àmbit general, si en la llengua

Vista del centre de Varsòvia

FOTO: INTERNET

d'arribada existeixen formes adaptades de topònims estrangers que tenen un ús consolidat i, per tant, són ben conegudes pels parlants, s'empra la forma adaptada; en canvi, si no existeixen, llavors cal emprar la forma pròpia de la llengua d'origen. Així, en català fem les formes *Londres*, *Copenhaguen*, *Varsòvia*, *Viena*, *Bucarest*, *Nàpols* o *Atenes* en lloc de *London*, *København*, *Warszawa*, *Wien*, *București*, *Napoli* i *Αθήνα (Athína)*. També fem formes sense cap adaptació, com *Oslo*, *Salzburg*, *Ankara*, *Liverpool*, *Glasgow*, *Belfast*, *Alabama*, *Michigan*, *Colorado*, *Nevada*, *Los Angeles*, *San Francisco*, etc. Sovint, en els contextos divulgatius és necessari fer alguna adaptació específica per a facilitar la comprensió al parlant. Així, és habitual eliminar certs diacrítics desconeguts en català o que apareixen en una posició poc habitual, com *Donetsk* per *Donets'k* (Ucraïna) o *Gdansk* per *Gdańsk* (Polònia), i canviar certes consonants desconegudes en català per altres de conegudes, com *Plock* per *Plòck* (Polònia) o *Meissen* per *Meißen* (Alemanya).

Amb tot, els noms que solen implicar més problemes en català són els procedents de llengües amb alfabet no romànic, perquè hi ha diverses maneres de romanitzar-los que generen formes gràfiques diferents per a un mateix nom². Per això és recomanable d'em-

prar les formes romanitzades que dona el mateix país sempre que sigui possible³. Cal tenir present que de vegades el país decideix canviar el sistema de romanització i no sempre la bibliografia habitual de consulta en català ha estat actualitzada, fet que provoca confusió, perquè pot induir a pensar que la forma que apareix en la bibliografia és la forma catalana d'aquell nom. És el cas de Bulgària i Ucraïna, que, seguint la recomanació del GENUNG, en els anys 2009 i 2010 respectivament deixaren d'utilitzar l'anomenada transcripció científica (o internacional), que utilitzava les consonants de l'alfabet txec *ž*, *č* i *š*, ara substituïdes per *zh*, *ch* i *sh*. Igualment, la consonant búlgara *ц* que abans es transcrivia amb *c* o *cc* ara es transcriu amb *ts*.

Toponímia estrangera: els noms amb article

Molt sovint al corrector se li planteja el dubte de si un determinat nom ha d'anar acompanyat de l'article o no i de si aquest ha de portar la inicial en majúscula o en minúscula. En relació amb aquest darrer aspecte, la pràctica recomanada és fer servir la minúscula en els noms adaptats al català, com *els*

gera en català», *Llengua i Ús*, núm. 53 (2013), pp. 1-5.

3. Una bona font d'informació és la base de dades del GENUNG, disponible a internet (<http://untsats.un.org/unsd/geoinfo/geonames/>), que s'actualitza periòdicament amb la informació que envien les comissions estatals corresponents.

2. Vegeu-ne una explicació en Mar Batlle, «Consideracions sobre l'ús de la toponímia estran-

Estats Units, el Iemen o l'Havana, i la majúscula en els noms que no han estat adaptats al català, com *El Ejido, La Spezia, El Salvador, La Paz, Las Vegas, Los Angeles, Le Mans*. Pel que fa a l'article en els noms aràbics, la pràctica habitual dels especialistes en aquesta llengua és posar la inicial en minúscula⁴.

Quant a l'ús o no de l'article en català, cal tenir en compte que uns noms el porten per tradició en la nostra llengua, com *el Marroc, el Sudan, l'Iraq*, etc. D'altres s'utilitzen sempre sense, com *Andorra, Bolívia, Jordània o Noruega*. I uns altres, que en la llengua d'origen tenen el nom oficial amb l'article entre parèntesis, presenten l'article contextual, és a dir, que pot aparèixer o no en funció del context d'ús, com *Argentina, Brasil, Equador, Perú o Filipines*. Així, en una llista, un mapa, una entrada d'enciclopèdia o un diccionari, no caldria utilitzar-lo, però sí en un text o en el transcurs d'una conversa.

I encara podem esmentar un altre cas diferent, com l'ús de l'article en *la Xina imperial, l'Àfrica subsahariana, la Barcelona noucentista, la Tarragona romana o la Tortosa del Renaixement*, on el topònim actua com a nucli d'un sintagma nominal en un ús molt proper al d'un nom comú. Aquesta construcció se sol emprar per a indicar una determinada característica de l'entitat esmentada. I també es pot pluralitzar per a indicar-ne múltiples facetes, com en *les Catalunyes d'avui o les altres Barcelonnes*, o per a referir-se a entitats geogràfiques diferenciades amb el mateix nom, com en *les dues Corees, les Amèriques o les Barcelones del món* (les ciutats del món que s'anomenen Barcelona).

Toponímia estrangera: tractament de la part genèrica i específica dels noms

El tractament de la part genèrica del topònim varia en funció del mateix nom i del context. En cartografia, per exemple, molt sovint no cal emprar cap genè-

ric, perquè la necessitat d'indicar la categoria de l'accident geogràfic denominat s'expressa per mitjans pictogràfics. Així podem trobar els noms *Apenins, Pirineus, Ebre* o *Amazones* sense cap genèric que els acompanyi. En altres casos es tradueix la part genèrica del nom, com en *altiplà del Colorado, llac Nasser o llac Michigan*; també es pot traduir la part específica del nom si aquesta té una forma adaptada en català, com *altiplà de l'Anatòlia, golf de Califòrnia o golf de Mèxic*. En el cas que el topònim tingui un genèric molt específic de la zona, aquest genèric no se sol traduir i s'escriu amb la inicial en majúscula, com *Chapada Diamantina* (Brasil) o *Erg Chech i Gran Erg Occidental* (Algèria).

En altres casos el genèric s'ha toponimitzat, és a dir, està indissolublement lligat a la part específica del nom. Per això s'escriu amb majúscula i no es tradueix al català, com *Rio Bravo, Keele Peak* (Canadà), *Cerro Marauca* (Veneçuela) o *Sierra Madre Oriental* (Mèxic). També apareix en denominacions de ciutats, com *Ciudad Real, Ciudad Victoria* (Mèxic), *Oklahoma City* (Estats Units), *Bourg-en-Bresse* (França), *Borgo Valsugana* (Itàlia). I fins i tot pot aparèixer en la toponímia urbana, com en *Carrera de San Jerónimo* (Madrid), *Sunset Boulevard* (Los Angeles) o *Trafalgar Square* (Londres). Tampoc no se sol traduir el genèric en les llengües que utilitzen el sistema de la declinació i el genèric apareix constituint una sola forma amb el nom específic de l'entitat denominada. Per exemple, en finès la forma *Pitkäjärvi* significa 'llac (de) Pitkä'. En totes aquestes denominacions s'esmenta sempre la part genèrica de la denominació per a referir-se a l'entitat de què es tracta.

Finalment, també trobem alguns noms que han anat un pas més enllà en el grau de toponimització, ja que han deixat de denominar l'entitat concreta que inicialment denominaven (generalment, un accident geogràfic) i han passat a denominar una entitat més àmplia. És el cas de *Rio de Janeiro, Río Negro* (província d'Argentina), *Costa de Marfil, Cap Verd, Puerto Rico, Port-au-Prince* o *Monte Grande* (ciutat prop de Buenos Aires). ♦

PASTISSERIA BOMBONERIA CONFITERIA GELATERIA

Major de Sarrià, 57
08017 Barcelona
Tels. 93 203 07 14 - 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13
08017 Barcelona
Tel. 93 203 04 73 - Fax 93 280 65 56

4. Vegeu, per exemple, l'ús que en fa Carme Barceló en *Noms aràbics de lloc*, Institut Interuniversitari de Filologia, València/Bromera, Alzira 2010.